

Ks. Paweł Wygralak¹

Maryja w teologicznej refleksji i pobożności św. Ildefonsa z Toledo

1. Wprowadzenie

Dzieło Ildefonsa z Toledo pt. *O wieczystym dziewictwie Najświętszej Maryi Panny* uważane jest przez wielu autorów za jeden z najlepszych traktatów mariologicznych, jakie pozostawiła nam starożytność chrześcijańska². Powstał w bardzo konkretnych okolicznościach i był próbą odpowiedzi na mariologiczne poglądy nieżyjących już od dawna Jowiniana, który negował dziewictwo Maryi *in partu*, i Helwidiusza³, który nie uznawał dziewictwa Maryi *post partum*, a także, co ciekawe, Żydów. Czy ostatecznie dzieło to, mimo wyraźnych tez polemicznych, ma w całości taki wymiar i czy takie było założenie jego autora, pozostaje kwestią dyskusyjną⁴. W swojej refleksji mariologicznej biskup Toledo kontynuuje rozważania

¹ Ks. dr hab. Paweł Wygralak prof. UAM, pracownik Wydziału Teologicznego Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu; e-mail: pawelwyg@amu.edu.pl; ORCID: 0000-0001-7790-7864.

² Por. J.A. Gil-Tamayo, *Sevilla y Toledo: La mariología de san Ildefonso en el contexto de la teología de san Leandro y san Isidoro*, „Scripta de Maria” 5 (2008) s. 338; L. Gambero, *Maria nel pensiero dei teologi latini medievali*, Torino 2000, s. 19-25.

³ Wcześniej znaczenie szerszą polemikę z Jowinianem i Helwidiuszem podejmował Hieronim ze Strydonu (*Adversus Helvidium de Mariae virginitate perpetua; Adversus Iovinianum*). Strydończyk bronił dziewictwa Maryi, opierając się przede wszystkim na Piśmie Świętym.

⁴ Por. J.M. Cascante, *Doctrina Mariana de s. Ildefonso de Toledo*, Barcelona 1958, s. 15-20; R. Hernández, *El problema de los judíos en los Padres Visigodos*, w: *La Patrología toledano-visigoda*, Madrid 1970, s. 116-117; U. Domínguez del Val,

swoich wielkich hiszpańskich poprzedników – Izydora i Leandra z Sewilli⁵. Ich przemyslenia na temat roli Maryi w dziele zbawienia, jej wiecznego dziewictwa, wywarły wpływ na twórczość Ildefonsa⁶. Jednocześnie warto tu przywołać opinię ks. Wojciecha Kani, który uważał, że Ildefons był krzewicielem idei oddania się w niewolę Najświętszej Maryi Pannie⁷. W dziele tym bowiem odnajdziemy nadzwyczajne bogactwo pochwał i elogii ku czci Maryi, które mogły być odczytywane we wspólnotach chrześcijańskich, stanowiąc jednocześnie podstawę do rozwoju kultu maryjnego wśród wiernych. Z całą pewnością są one wyrazem głębokiej pobożności maryjnej samego Ildefonsa. W niniejszym artykule pragniemy najpierw przedstawić tezy mariologii Ildefonsa z Toledo, a potem opisać jego maryjną pobożność.

2. Główne tezy mariologii Ildefonsa

Ildefons z Toledo wielkość Maryi łączy z jej Bożym macierzyństwem oraz z udziałem w dziele odkupienia. I tak wyznaje: „z Twego ciała mające być zranione wziął ciało; czym mą śmierć usunął, z Twej śmiertelności wziął śmiertelne ciało: w jakim ciebie grzechy zgładził, takie bez grzechu wziął z Ciebie (*a te corpus sine peccato suscepit*)”⁸. W akcie wcielenia Boży Syn, jako prawdziwy Syn Maryi, z niej otrzymuje ludzką naturę. Jest więc prawdziwym Bogiem i prawdziwym człowiekiem. Dla Ildefonsa podkreślenie prawdy o prawdziwym bóstwie i człowieczeństwie Chrystusa jest bardzo istotne ze względu na z pewnością ciągle jeszcze obecne w społeczeństwie wizygockim pozostałości po wyznawanym arianizmie⁹. Można

Personalidad y herencia literaria de s. Ildefonso de Toledo, „Revista Española de Teología” 31 (1971) s. 297, 299.

⁵ Izydor z Sewilli przedstawił swoje rozważania o Maryi w następujących dziełach: *De ortu et obitu Patrum*, *De fide católica*, Leander z Sewilli natomiast – w dziele *De institutione virginum et de contemptu mundo*.

⁶ Por. Gil-Tamayo, *Sevilla y Toledo: La mariología de san Ildefonso*, s. 339.

⁷ Por. W. Kania, *Przedmowa*, w: *Ojcowie Kościoła Łacińscy. Teksty o Matce Bożej*, red. S.C. Napiórkowski, Niepokalanów 1981, s. 11.

⁸ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1784-1788, CCL 114A, Turnhout 2007, s. 258, tł. W. Kania, *O wieczystym dziewictwie Najświętszej Maryi Panny*, w: *Ojcowie Kościoła Łacińscy. Teksty o Matce Bożej*, red. S.C. Napiórkowski, Niepokalanów 1981, s. 198.

⁹ Król Wizygotów Rekkared przeszedł na katolicyzm podczas III synodu w Toledo w 589 roku. Ildefons wypomina przeciwnikom prawowierności: „którzy nie sławicie jako

nawet stwierdzić, że tytuł dzieła do końca nie odzwierciedla jego treści. Zdecydowanie więcej miejsca bowiem poświęca autor osobie Chrystusa i Jego zbawczemu dziełu aniżeli Maryi¹⁰. Wszystko bowiem, co powie o Maryi, zawsze będzie łączył z osobą Zbawiciela.

2.1. Świętość Maryi

Bardzo intrygujące jest sformułowanie Ildefonsa, że Chrystus wziął z Maryi ciało bez grzechu (*a te corpus sine peccato suscepit*), tym bardziej, że w innych miejscach swego traktatu określa Maryję „nieskazitelną Matką” (*incorruptae matris*)¹¹, „w przeszłości czystą Bogu” (*in praeterito munda Deo*)¹². Mówi o niej, że jest „nienaruszona, nieposzlakowana, nieskalana, nieskażona, prawdziwie nietknięta” (*inlaesa, incorrupta, inviolata, intemerata, integerrima vere*)¹³. Czy na podstawie takich sformułowań można uważać, że Ildefons był przekonany o bezgrzeszności Maryi? Wydaje się, że można przyjąć taką tezę. Na szczególną uwagę zasługuje tu użycie terminu *incorrupta*. Odnajdziemy go również w twórczości Leandra, który używa go zarówno w odniesieniu do Maryi, jak i pierwotnej perfekcji stworzenia, które wyszło z rąk Stworzyciela¹⁴. Przez obu autorów Maryja uznawana jest więc jako wolna od wszelkiej skazy. Trudno jest z całą pewnością uznać, że głosili prawdę o jej niepokalanym poczęciu. Uznawał Maryję jako osobę wyjątkową w dziejach świata, obdarzoną szczególnymi łaskami ze

Boga Tego, którego widzicie narodzonego z Niej jako człowieka; którzy mieszacie różność natur Jej Syna; którzy rozrywacie Osobę Jej Syna; którzy błędnie uczycie o boskości Jej Syna; którzy nie wierzycie, iż umarł on przez człowieka i powstał z martwych przez Boga. Umarł – ponieważ był człowiekiem, zmartwychwstał, ponieważ był Bogiem” (Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1852-1858, CCL 114A, s. 161, tł. W. Kania, s. 199).

¹⁰ Por. V. Yarza Urquiola, *Introducción y estudio*, w: Ildefonso Toletani Episcopi, *De virginitate Sanctae Mariae, De cognitione baptismi, De itinere deserti, De viris illustribus*, CCL 114A, Turnhout 2007, s. 57.

¹¹ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1578, CCL 114A, s. 245, tł. W. Kania, s. 197.

¹² Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 39, CCL 114A, s. 155, tł. W. Kania, s. 164.

¹³ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 74-75, CCL 114A, s. 157, tł. W. Kania, s. 165.

¹⁴ Gil-Tamayo, *Sevilla y Toledo: La mariología de san Ildefonso*, s. 344.

względem na jej Boże macierzyństwo. Wyraża to sposób, w jaki zwracał się do Maryi w swojej modlitwie: „Ty bowiem jesteś wybrana przez Boga, wzięta przez Boga, powołana przez Boga, najbliższa Bogu, zjednoczona z Bogiem”¹⁵.

Ildefons podejmuje także refleksję nad świętością Maryi w odniesieniu do doskonałości aniołów. Stawia więc kolejno szereg pytań, zastanawiając się, kto jest bardziej szlachetny, doskonały, wielki:

Dziewictwo, co rodzi i nie ulega skażeniu, czy anielska piękność, której część idzie w ruinę? Dziewicza ozdoba, co lśni i po zrodzeniu, czy anielskie szlachectwo, co po najwyższej chwale szkodę ponosi w skutkach? Niewinność macierzyńska, która i po zrodzeniu Dziecka wzrasta w chwale Dziewicy, czy anielska natura, zraniona w wygnanych?¹⁶

Tak postawione pytania przez biskupa Toledo już sugerują odpowiedź. Mając bowiem na uwadze fakt, że część aniołów powodowana pychą zbuntowała się przeciw Bogu, Maryja pozostała zawsze wierna. Świadczą o tym jej przymioty. Jest ona bowiem dziewicą nieskazitelną, nietkniętą, nienaruszoną, nieskalaną. Jest „naczyniem świętości, jest wiecznością dziewictwa, jest Matką Boga, jest przybytkiem Ducha Świętego, jest szczególną świątynią swego Stwórcy”¹⁷. Wszystko to świadczy o wielkości Maryi i jej doskonałości. Zdaniem Ildefonsa natura anielska po pierwszym upadku potrzebowała jeszcze szczególnego umocnienia i odtąd jest mocna w dobrem, trwa w miłości do Boga, nieustannie wpatruje się w Stwórcę i przy Nim trwa¹⁸. Ostatecznie należy podkreślić, że Ildefons nie wskazuje jednak definitywnie, jakoby Maryja z racji swoich przymiotów, przede wszystkim wiecznego dziewictwa, zajmowała miejsce wyższe lub równie aniołom. A mogłoby to uczynić, ponieważ już wcześniej Leander w swoim dziele *De institutione virginum et de contemptu mundi* przekonywał, że każda dziewica, odrzucając wszelkie ziemskie rozkosze już tu na ziemi, zostaje wyniesiona przez

¹⁵ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 7-8, CCL 114A, s. 153, tł. W. Kania, s. 163.

¹⁶ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1379-1384, CCL 114A, s. 234, tł. W. Kania, s. 192.

¹⁷ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1400-1403, CCL 114A, s. 235, tł. W. Kania, s. 193.

¹⁸ Por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1403-1404.

swego Oblubieńca ponad chóry anielskie, staje się podobna do anioła¹⁹. W ten sposób uprzedza niejako obietnicę Chrystusa: „Przy zmartwychwstaniu bowiem nie będą się ani żenić, ani za mąż wychodzić, lecz będą jak aniołowie Boży w niebie (Mt 22,30)”²⁰.

2.2. Dziewictwo Maryi

Maryja cieszy się również łaską wiecznego dziewictwa. Tej prawdzie autor traktatu poświęca najwięcej miejsca. W poczęciu Bożego Syna uczestniczyła cała Trójca Święta²¹, a Maryja, zawsze wierna Bogu, nigdy nie współżyła z żadnym mężczyzną²². Biskup Toledo używa wielu uzupełniających się określeń, które mają utwierdzić czytelnika dzieła w przekonaniu, że nikt nie może nawet podejrzewać Maryi o jakikolwiek seksualny kontakt z mężczyzną. Maryja zawsze była i pozostała dziewicą. Tak więc zapewnia, że

wraz z poczęciem Dziewica, przez poczęcie Dziewica, w poczęciu Dziewica, po poczęciu Dziewica; przez zrodzenie Dziewica, ze zrodzeniem Dziewica, po zrodzeniu Dziewica. Dziewica z mającym się narodzić, Dziewica z rodzącym się, Dziewica po narodzeniu Syna. Małżonką nazwana i Dziewica, za Małżonkę wzięta i Dziewica, Małżonka wierna i Dziewica, z małżonkiem równocześnie i z Synem wieczysta Dziewica²³.

Maryja nie знаła nigdy objęcia, nie znała dotknięcia, nie znała małżeńskiego współżycia (*ignota tactu, ignota complexu, ignota maritali collegio*)²⁴. Użyte tu określenia wskazują nie tylko na fakt wiecznego dziewictwa Maryi, ale także na brak w jej życiu jakiegokolwiek kontaktu z mężczyzną, nawet z zaślubionym Józefem, który mógłby rzucić na jej czystość choćby cień podejrzeń. Warto zauważyć, że Ildefons nie wspomina nigdzie, aby

¹⁹ Por. Leander Hispalensis, *De institutione virginum et de contemptu mundi* 72-74.

²⁰ Por. Leander Hispalensis, *De institutione virginum et de contemptu mundi* 225-227.

²¹ Por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 22; P. Wygalałak, *Duch Święty w nauczaniu św. Ildefonsa z Toledo*, VoxP 75 (2020) s. 543-544.

²² Por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 44-45.

²³ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 78-83, CCL 114A, s. 157-158, tł. W. Kania, s. 165.

²⁴ Por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 84-85.

Maryja miała w dzieciństwie złożyć ślub czystości, co sugerują autorzy apokryfów²⁵. Jest raczej przekonany, że realizuje ona poznaną i przyjętą wolę Bożą.

2.3. Dziewicze macierzyństwo Maryi

Biskup Toledo widzi niezwykłość połączenia dziewictwa i macierzyństwa. Rozważania o dziewictwie Maryi łączy zawsze z podkreśleniem prawdy o jej Bożym macierzyństwie. Wskazuje na naturalnie niewytłumaczalne połączenie dziewictwa i macierzyństwa. Wyraża to m.in. w określeniu „nietknięta Rodzicielka” (*inviolata Genetrix*). To, co w codziennym życiu jest niemożliwe, okazuje się możliwe w odniesieniu do Maryi. Ildefons zdaje sobie sprawę z faktu niezwykłości tej sytuacji.

Bywało, że zrodziła, która była niewinna. Trafiało się, że zrodziła, nie mająca prawa do rodzenia. Lecz nie do pomyślenia, nie do pojęcia, nie do opowiedzenia, jest dziwne, niesłychane, niewidziane, nieznane, aby dziewictwo przez poczęcie zajaśniało, aby zrodzeniu towarzyszyło dziewictwo, aby rodzenie zaznaczyło się w dziewicy, aby dziewictwo potwierdziło matkę, aby dziewictwo wysławiało matkę, aby dziewicy przyniosła szacunek brzemiennosc, aby dziewictwo dochodziło do ozdoby macierzyńskiej, aby ozdoba dziewicy przetrwała w płodności matki²⁶.

Jednak wyjątkowość ta wiąże się z faktem zrodzenia Bożego Syna. Ildefons mówi tu wyraźnie o cudzie (*miraculum*). „W tym cud się okazuje, że w ludzkim poczęciu to się stało, czego ludzka natura nie знаła”²⁷. Jest oczywiste, że wszystko to dzieje się dla wcielenia Bożego Syna. Biskup Toledo widzi wielkość Maryi, jej wieczne dziewictwo w kontekście dzie-

²⁵ Por. P. Wygralak, *Duchowa sylwetka Maryi w apokryfach Nowego Testamentu*, w: *Maryja w Biblii i refleksji ojców Kościoła*, red. P. Wygralak, Teologia Patrystyczna 17, Poznań 2020, s. 72-74. Zdaniem bpa E. Ozorowskiego wpływ apokryfów na nauczanie Ojców Kościoła o Maryi jest minimalny. Por. E. Ozorowski, *Teologia dziewictwa Maryi w piśmiennictwie starochrześcijańskim*, „Studia Teologiczne. Białystok, Drohiczyn, Łomża” 7 (1989) s. 4.

²⁶ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 176-187, CCL 114A, s. 163, tł. W. Kania, s. 163.

²⁷ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 257-258, CCL 114A, s. 167, tł. W. Kania, s. 169.

ła zbawienia człowieka, którego centralnym wydarzeniem było wcielenie Bożego Syna. Jej wielkość i wybranie zostało zapowiedziane wielokrotnie w Starym Testamencie. Zawsze jednak w ścisłej relacji do obietnicy o przyjściu Mesjasza. W swojej refleksji nad zapowiedziami macierzyństwa i dziewictwa Maryi biskup Toledo odwoływał się do wielu tekstów Starego Testamentu, które według niego mogą przekonać przede wszystkim żydowskich adresatów części swego dzieła.

Wszystkie prorocтва były dane, że z Ducha Świętego i z Maryi zawsze Dziewicy Słowo stanie się ciałem, że Bóg stanie się człowiekiem, że stanie się ludzkim to, co było Boże, nie przez zmniejszenie się boskości, nie przez ustanie wieczności, nie przez zmianę niezmiennej prawdy, lecz przez przyjęcie ciała, przez uczestnictwo człowieka, przez współuczestnictwo ludzkości²⁸.

Z Maryi Boży Syn przyjął pełną ludzką naturę, nie umniejszając niczego ze swojej boskości. Należy podkreślić, że Ildefons nie poprzestaje na ogólnym stwierdzeniu, ale przytacza i krótko omawia liczne teksty Starego Przymierza będące według niego zapowiedzią narodzin Mesjasza z dziewicy. Tak więc, sięgając do Księgi proroka Izajasza, stwierdza, że Maryja jest różdżką z pnia Jessego (por. Iz 11,1), z której narodził się kwiat, a więc Jezus Chrystus²⁹. Nie jest On stworzony, ale zrodzony z mocy Ducha Świętego. Ildefons powołuje się tu na jeszcze jedną zapowiedź Izajasza: „Niebioso, wysączcie z góry sprawiedliwość i niech obłoki z deszczem ją wyleją! Niechajże ziemia się otworzy, niechaj zbawienie wyda owoc i razem wszędzie sprawiedliwość!” (Iz 45,8). Tą ziemią, która się otwiera i wydaje owoc, Zbawiciela, jest łono Maryi otoczone ciepłem Ducha Świętego i mocą Najwyższego³⁰. Warto tu zwrócić uwagę na oryginalne określenie działania Ducha Świętego – jako otoczenie Maryi ciepłem (*Spiritus Sancti calore*). Użycie symboliki ognia, ciepła w odniesieniu do działania Ducha Świętego jest charakterystyczne dla pneumatologii syryjskiej³¹. Być może należy widzieć tu jakieś nieznane nam wpływy teologii syryjskiej, a może było to proste skojarzenie z ciepłem ognia, który jest biblijnym symbolem Ducha Świętego (por. Dz 2,3-4) czy też Bożej obecności (por. Wj 3,2).

²⁸ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 628-633, CCL 114A, s. 190, tł. W. Kania, s. 178.

²⁹ Por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 305.

³⁰ Por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 597-605.

³¹ Szerzej temat ten został omówiony w: B. Częsz, *Duch Święty został nam dany. Nauczanie Ojców i wiara starożytnego Kościoła*, Gniezno 1998, s. 45-50.

Kolejną zapowiedź narodzin Chrystusa z Maryi dziewicy odnajduje autor dzieła także w Psalmie 85,12: „Wierność z ziemi wyrośnie, a sprawiedliwość wychyli się z nieba”³². Maryja jest ziemią, z której rodzi się Zbawiciel. Również w wypowiedzi Ezechiela można odnaleźć fragmenty odnoszące się do Maryi i jej dziewiczego macierzyństwa. W tym proctwie Maryja jest domem Boga, przybytkiem, którego wschodnia brama jest zawsze zamknięta (Ez 44,1). Przeszedł przez nią jedynie rodzący się Zbawiciel. Maryja jako brama zamknięta pozostaje zawsze dziewicą, gdyż „po Jego narodzeniu niewinność nigdy nie zazna skazitelnosci”³³. Maryja jest także, zgodnie z tekstem Ps 19,6, komnatą Boga, gdyż z „Jej łona wyszedł wcielony Bóg jak oblubieniec, pozostawiwszy w Niej ozdobę wieczystego dziewictwa”³⁴. W innym miejscu dzieła Ildefonsa, komentując ten sam tekst, doda jeszcze, że oblubieniec, wychodząc z komnaty dziewiczego łona, pojmie „oblubienicę ze wszystkich narodów, powszechny Kościół”³⁵. Również Daniel zapowiada przyjście Zbawiciela z nieskażonej dziewicy, kiedy wyjaśnia sen Nabuchodonozora i mówi, że oderwie się kamień nieporuszony ludzką ręką, czyli w sposób nieskażony, i zapanuje nad całą ziemią (Dn 2,44-45)³⁶.

3. Maryjna pobożność Ildefonsa z Toledo

Charakterystyczną cechą traktatu Ildefonsa jest jego bardzo osobisty charakter. W całym dziele można odnaleźć wiele odniesień do Maryi, które przybierają charakter wyznania głębokiego podziwu, miłości, a także wyraz osobistego jej oddania. Czytelnik dzieła nie ma żadnej wątpliwości, że biskup Toledo jest wielkim czcicielem Maryi. Należy pamiętać, że miał on objawienia Matki Bożej i został przez nią nazwany swoim kapelanem. Pierwszy opis tego objawienia został sporządzony ok. 80 lat po śmierci Ildefonsa³⁷.

³² Por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 321-322.

³³ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 624-627, CCL 114A, s. 189-190, tł. W. Kania, s. 178; por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 311-315.

³⁴ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 316-318, CCL 114A, s. 171, tł. W. Kania, s. 171.

³⁵ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 611-613, CCL 114A, s. 189, tł. W. Kania, s. 178.

³⁶ Por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 606-610.

³⁷ Por. *La vita vel gesta sancti Ildefonsi de Ps. Eladio* 105-125, w: V. Yarza Urquiola, *La vita vel gesta sancti Ildefonsi de Ps. Eladio. Estudio, edición crítica y traducción*,

Fakt ten został też oficjalnie potwierdzony przez synod biskupów metropolii Toledo odbyty w 1302 roku i przez ogłoszenie specjalnego święta³⁸. Już na początku traktatu biskup Toledo zwraca się w modlitwie błagalnej do Maryi. Nazywa ją swoją panią, władczynią (*domina, dominatrix*)³⁹. Uznaje jej panowanie i jednocześnie wychwala jej wielkość oraz szczególne wybranie przez Boga. I jest pewien tego, że jego obowiązkiem, a jednocześnie i wielkim darem, jest możliwość głoszenia chwały Maryi. Modli się i wychwala Maryję: „Niech Cię głoszę, póki należy Cię głosić, niech Cię kocham, póki należy Cię kochać, niech Cię chwale, póki należy Cię chwalić, niech Ci służę, póki należy służyć Twej chwale”⁴⁰. Tak więc całe dzieło, na którego wstępie autor umieszcza ten hymn, zostało przygotowane na jej chwałę, a jednocześnie jako wyraz miłości i czci Ildefonsa, który jest przekonany, że ma obowiązek głosić prawdę o dziewiczym macierzyństwie Maryi. Forma modlitwy i bardzo osobistych, wręcz intymnych, wyznań Ildefonsa pojawia się także

„Veleia” 23 (2006) s. 322-324: „At ille, sibi bene conscius, ante altare sanctae Virginis procidens, repperit in cathedra ipsam dominam sedentem, ubi solitus erat episcopus residere et populum salutare. Quam cathedram nullus episcopus adire temptavit postea nisi domnus Sisibertus, qui statim sedem ipsam perdens exilio religatus est. Et eleuatis oculis, aspexit in circuitu eius et uidit omnem absidam ecclesiae repletam uirginum turmis de canticulis Daud modulata suauitate aliquid decantantes. Aspiciensque in eam, ut ipse sibi bene consciis et bene carissimis referebat, sic eum adlocuta est uoce: «Propera in occursum, serue Dei rectissime, accipe munusculum de manu mea, quod de thesauro Filii mei tibi adtuli; sic enim tibi opus est ut benedictione tegminis, quae tibi data est, in meo tantum die utaris; et quia oculos fidei fixos in meo semper seruitio tenens permansisti, et laudem meam, diffusa in labiis tuis gratia, dulciter in cordibus fidelium depinxisti, ex uestimentis ecclesiae iam in hac uita ornatus eris et in futuro in promptuariis meis cum aliis seruus Filii mei laetaberis». Et haec dicens ab oculis eius una cum uirginibus et luce, qua uenerat, remeauit. Remansit Dei seruus in tantum sollicitus de adipiscenda gloria, in quantum praescius de sibi donata palma uictoriae”.

³⁸ Por. Concilio de Peñfiel (1302), *Canon* 11: „Puesto que la Madre del Verbo y Salvador nuestro Señor Jesucristo, la gloriosa y siempre Virgen María, visitó corporalmente después de su asunción y regaló con dones celestiales a su capellán y especial pregonero de su virginidad, san Ildefonso, y como a los que la Madre de Dios ama y honra nosotros estamos también obligados a amarlos y venerarlos, establecemos y ordenamos que en toda la provincia eclesiástica de Toledo se celebre solemnemente su festividad como la principal, con oficio de rito doble”, J. Tejada y Ramiro, *Colección de cánones de la Iglesia española*, t. 3, Madrid 1851, s. 441; P. Tineo, *San Ildefonso en su tiempo*, „Scripta de María” 5 (2008) s. 395.

³⁹ Por. Ildephonsus Toledanus, *De uirginitate Sanctae Mariae* 7.

⁴⁰ Ildephonsus Toledanus, *De uirginitate Sanctae Mariae* 31-35, CCL 114A, s. 155, tł. W. Kania, s. 164.

w ostatnich fragmentach traktatu. Staje przed Maryją, pada przed nią, uniża się, wyznaje, że jest jej niewolnikiem⁴¹. Postawa ta wypływa z jego głębokiej pobożności i pewności, że jest najlepszą orędowniczką. Dlatego w kolejnym fragmencie swojej modlitwy wyraża głębokie pragnienie jak najpełniejszego oddania się Maryi:

Jak gorąco pragnę stać się niewolnikiem tej Pani, jak wiernie zachwycam się jarzmem tej niewoli, jak bardzo lękam się odłączenia od Jej władzy, jak gorąco staram się od Jej służby nigdy nie odpaść, tak prawdziwie Jej służąc, abym stał się godny Jej łaski, tak w Jej niewoli bez ustanku być trzymany, aby nigdy nie odłączył się od szczęścia Jej wieczności⁴².

W oddaniu tym Ildefons wyraża pragnienie całkowitego oddania się Maryi. Przynosi mu to zachwyt i szczęście. Bardziej trwoży się oddalenia od Maryi, aniżeli przyjęcia jarzma jej niewoli. Wszystko to z nadzieją trwania z Maryją w wieczności. Bez wątpienia tak pełne oddanie się Maryi – jako sługa, niewolnik – można uznać za jedno z pierwszych wezwań do praktykowania niewolnictwa Najświętszej Maryi Panny⁴³. Jest to nowa forma pobożności maryjnej w Kościele łacińskim⁴⁴.

Analizując treść modlitw biskupa Toledo kierowanych do Maryi, należy zwrócić uwagę, że przeplatają się one z wezwaniami kierowanymi do Jezusa Chrystusa. Często też zwracając się do Maryi, wspomina Jej relację do Syna: „Twoim jestem niewolnikiem (*ideo ego servus tuus*), bo Twój Syn jest mym Panem. Jesteś Panią moją, bo jesteś Służebnicą Pana mego”⁴⁵. Ildefons, uznając Maryję za swoją panią, kieruje do niej swoje prośby. Ich treść jest ważna, gdyż wskazuje na ukierunkowanie maryjnej pobożności biskupa Toledo. We wszystkich prośbach kierowanych do Maryi Ildefons uprasza łaski, którymi może go obdarzyć Jezus Chrystus. Tak więc już w pierwszej modlitwie, wypowiedzianej na początku swego traktatu, błaga Maryję, aby wyprosiła mu ducha jej Syna po to, by mówił o niej „rzeczy prawdziwe i godne,

⁴¹ Por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1770.

⁴² Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1825-1832, CCL 114A, s. 260, tł. W. Kania, s. 199.

⁴³ Por. Kania, *Przedmowa*, s. 11.

⁴⁴ Por. E. dal Covolo – A. Serra, *Storia de la mariologia*, t. 1: *Dal modello biblico al modello literario*, Roma 2009, s. 324.

⁴⁵ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1792, CCL 114A, s. 258, tł. W. Kania, s. 198.

które należy mówić”⁴⁶. W modlitwie tej przejawia się ogromna pokora Ildefonsa, który zdaje sobie sprawę z wagi podjętego dzieła głoszenia prawdy o dziewiczym macierzyństwie Maryi. Jest świadomy tego, że jest to prawda niemożliwa do wytłumaczenia w kategoriach ludzkiego myślenia. Aby przekazać tę prawdę i ją przyjąć, potrzeba szczególnego daru Bożej łaski. O taki więc dar prosi autor dzieła na jego wstępie.

Także kolejne modlitwy Ildefonsa wskazują na jego głęboką maryjną pobożność, ale i na świadomość, że Maryja jest jedynie orędowniczką, która jednak jako Matka Bożego Syna może wyprosić u Niego wszelkie potrzebne łaski. Tak więc do niej się zwraca, prosząc, aby zostały zmażane wszystkie jego grzechy, a potem wyraża pragnienie bycia wiernym sługą, niewolnikiem, który pragnie tylko Jemu służyć:

objaw mi wielką słodycz Twego Syna, daj mi mówić i bronić szczerości wiary Twego Syna; pomóż mi trwać w Bogu i w Tobie, być niewolnikiem Twego Syna i Twoim, służyć Panu Twemu i Tobie: Jemu jako memu Stwórcy, Tobie jako Rodzicielce mego Stwórcy; Jemu jako Panu mocy, Tobie jako Służebnicy Pana wszystkich; Jemu jako Bogu, Tobie jako Matce Boga; Jemu jako memu Odkupicielowi, Tobie jako dziełu mego odkupienia⁴⁷.

W swoich modlitwach Ildefons zawsze łączy swoją cześć dla Maryi z oddaniem i czcią dla Jej Syna. Nigdy nie zwraca się do niej, pomijając odniesienie do Jezusa Chrystusa. Woła więc do Maryi, aby podobnie jak w Niej dokonały się wielkie rzeczy przez działanie Ducha, tak by i on poprzez działanie tego samego Ducha mógł poznać Jezusa, głosić Go, kochać, ale też aby się Go lękać⁴⁸. Tak więc biskup Toledo w swojej pobożności realizuje prawdę wyrażoną w słowach „przez Maryję do Chrystusa”. Ale jednocześnie nie brakuje także modlitwy do Jezusa. I w tym przypadku prosi Zbawiciela, aby wierzył w Jego wcielenie i narodzenie z Dziewicy, a przede wszystkim, aby kochał Maryję, tak jak Jezus ukochał jego. A potem uprasza wierności i wytrwania w niewoli Maryi aż po życie wieczne⁴⁹.

Należy jeszcze podkreślić, że w modlitwach skierowanych do Maryi Ildefons bardzo często, oprócz prośb, wysławia też cnoty Maryi, wyda-

⁴⁶ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 5-6, CCL 114A, s. 153, tł. W. Kania, s. 163.

⁴⁷ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1775-1781, CCL 114A, s. 257-258, tł. W. Kania, s. 198.

⁴⁸ Por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1796-1805.

⁴⁹ Por. Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1825-1832.

zenia, w których brała udział, a także zbawcze dzieło Jezusa Chrystusa. W ten sposób wychwala to wszystko, co dokonało się dla jego odkupienia, a w czym udział miała również Maryja: „z Twego ciała mające być zranione wziął ciało; czym mą śmierć usunął, z Twej śmiertelności wziął śmiertelne ciało; w jakim ciełe grzechy zgładził, takie bez grzechu wziął z Ciebie”⁵⁰. Taka modlitwa nosi charakter modlitwy uwielbienia i dziękczynienia, które biskup Toledo kieruje do Chrystusa za pośrednictwem Maryi.

4. Podsumowanie

Ildefons z Toledo w swoim dziele, które wbrew tytułowi poświęcone jest w znacznej części osobie Jezusa Chrystusa, przedstawia nauczanie o wiecznym dziewictwie i dziewiczym macierzyństwie Maryi. W swojej argumentacji opiera się głównie na tekstach Pisma Świętego zarówno Starego Testamentu, jak i Nowego Testamentu. Sięga również do nauczania swoich poprzedników – przede wszystkim Leandra i Izydora z Sewilli. Maryja ze względu na swoją szczególną rolę w dziele zbawienia jest wybrana przez Boga i obdarzona wyjątkowymi darami, spośród których na pierwszym miejscu biskup Toledo umieszcza jej nieskazitelność rozumianą jako wolność od grzechu. Tak więc w jego opinii jest osobą świętą, która pozostała zawsze wierna Bogu. Dlatego uważa ją za niemal równą w świętości aniołom, spośród których niektórzy, w odróżnieniu od Maryi, sprzeniewierzyli się swojemu Stwórcy. Wszystko to jest dla Ildefonsa podstawą do rozkwitu pobożności maryjnej. Jako pierwszy znany w Kościele łacińskim teolog podejmuje bardzo osobistą refleksję o oddaniu się w niewolę Maryi. Pozostawia po sobie intymne wyznanie wiary i wyraz umiłowania Maryi, której pragnie jako sługa i niewolnik oddać całe swoje życie. Maryja jest dla niego orędowniczką, która zawsze prowadzi do pogłębienia osobistej więzi z Chrystusem. Dzieło Ildefonsa ma więc bardzo wyjątkowy charakter ze względu na połączenie refleksji teologicznej z wyznaniem ściśle pobożnościowymi. Obie te formy wielokrotnie wzajemnie się przenikają i uzupełniają.

⁵⁰ Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae* 1785-1788, CCL 114A, tł. W. Kania, s. 198.

Mary in the Reflection and Piety of St. Ildefonsus of Toledo

(summary)

The article discusses the teaching of Ildefonsus of Toledo on Mary based on the work *De virginitate Sanctae Mariae*. The author of the work focuses primarily on showing Mary's virginity and Her virginal motherhood. He points out that Mary, as chosen by God to participate in the work of man's salvation, enjoys exceptional graces, among which he mentions in the first place her immaculacy, that is, freedom from sin. In his argument about the eternal virginity of Mary, Ildefonsus refers to texts from the Holy Scripture, and also to prophecies recorded in the Old Testament. A characteristic feature of the work is the interweaving of theological reflection with the texts of prayers that the Bishop of Toledo addresses to Mary. Their content expresses the desire to surrender oneself completely as a slave to Mary. In this way, Ildefonsus introduced a new kind of Marian devotion to the asceticism of the Latin Church. In the whole work, Mary is presented as the one who leads man to Christ.

Keywords: Ildefonsus of Toledo; virginity of Mary; Mother of God; Marian devotion; holiness

Maryja w teologicznej refleksji i pobożności św. Ildefonsa z Toledo

(streszczenie)

W artykule zostało omówione nauczanie Ildefonsa z Toledo na temat Maryi na podstawie dzieła *De virginitate Sanctae Mariae*. Autor skupia się przede wszystkim na ukazaniu dziewictwa Maryi oraz jej dziewiczego macierzyństwa. Wskazuje, że Maryja, jako wybrana przez Boga do udziału w dziele zbawienia człowieka, cieszy się wyjątkowymi łaskami, spośród których na pierwszym miejscu wymienia jej nieskazitelność, czyli wolność od grzechu. W swojej argumentacji o wiecznym dziewictwie Maryi Ildefons odwołuje się do tekstów z Pisma Świętego, także do prorocत्व zapisanych w Starym Testamencie. Cechą charakterystyczną dzieła jest przeplatanie się refleksji teologicznej z tekstami modlitw, które biskup Toledo kieruje do Maryi. Ich treść wyraża pragnienie całkowitego oddania się Maryi w niewolę. W ten sposób Ildefons wprowadził do ascetyki Kościoła łacińskiego nowy rodzaj pobożności maryjnej. W całym dziele Maryja ukazana jest jako ta, która prowadzi człowieka do Chrystusa.

Słowa kluczowe: Ildefons z Toledo; dziewictwo Maryi; Boża Rodzicielka; pobożność maryjna; świętość

Bibliografia

Źródła

Ildephonsus Toledanus, *De virginitate Sanctae Mariae*, CCL 114A, Turnhout 2007, s. 145-273, tł. W. Kania, *O wieczystym dziewictwie Najświętszej Maryi Panny*,

- w: *Ojcowie Kościoła Łacińscy. Teksty o Matce Bożej*, red. S.C. Napiórkowski, Niepokalanów 1981, s. 161-201.
- La vita vel gesta sancti Ildefonsi de Ps. Eladio 105-125*, w: V. Yarza Urquiola, *La vita vel gesta sancti Ildefonsi de Ps. Eladio. Estudio, edición crítica y traducción*, „Veleia” 23 (2006) s. 316-325.
- Isidorus Hispalensis, *De fide catholica*, PL 83, 449-538.
- Isidorus Hispalensis, *De ortu et obitu Patrum*, PL 83, 129-156.
- Leander Hispalensis, *De institutione virginum et de contemptu mundi*, ed. J. Campos Ruiz, w: *Santos Padres Españoles*, Madrid 1971, s. 21-76.

Opracowania

- Cascante J.M., *Doctrina Mariana de s. Ildefonso de Toledo*, Barcelona 1958.
- Covolo E. Dal – Serra A., *Storia de la mariologia*, t. 1: *Dal modello biblico al modello literario*, Roma 2009.
- Częsz B., *Duch Święty został nam dany. Nauczanie Ojców i wiara starożytnego Kościoła*, Gniezno 1998.
- Domínguez del Val U., *Personalidad y herencia literaria de s. Ildefonso de Toledo*, „Revista Española de Teología” 31 (1971) s. 137-166, 283-334.
- Gambero L., *Maria nel pensiero dei teologi latini medievali*, Torino 2000.
- Gil-Tamayo J.A., *Sevilla y Toledo: La mariología de san Ildefonso en el contexto de la teología de san Leandro y san Isidoro*, „Scripta de María” 5 (2008) s. 337-357.
- Hernández R., *El problema de los judíos en los Padres Visigodos*, w: *La Patrología toledano-visigoda*, Madrid 1970, s. 99-120.
- Kania W., *Przedmowa*, w: *Ojcowie Kościoła Łacińscy. Teksty o Matce Bożej*, red. S.C. Napiórkowski, Niepokalanów 1981, s. 7-14.
- Ozorowski E., *Teologia dziewictwa Maryi w piśmiennictwie starochrześcijańskim*, „Studia Teologiczne. Białystok, Drohiczyn, Łomża” 7 (1989) s. 3-17.
- Tejada y Ramiro J., *Colección de cánones de la Iglesia española*, t. 3, Madrid 1851.
- Tineo P., *San Ildefonso en su tiempo*, „Scripta de María” 5 (2008) s. 359-395.
- Yarza Urquiola V., *Introducción y estudio*, w: Ildefonso Toletani Episcopi, *De virginitate Sanctae Mariae, De cognitione baptismi, De itinere deserti, De viris illustribus*, CCL 114A, Turnhout 2007, s. 21-144.
- Yarza Urquiola V., *La vita vel gesta sancti Ildefonsi de Ps. Eladio. Estudio, edición crítica y traducción*, „Veleia” 23 (2006) s. 279-325.
- Wygralak P., *Duchowa sylwetka Maryi w apokryfach Nowego Testamentu*, w: *Maryja w Biblii i refleksji ojców Kościoła*, red. P. Wygralak, Teologia Patrystyczna 17, Poznań 2020, s. 65-78.
- Wygralak P., *Duch Święty w nauczaniu św. Ildefonsa z Toledo*, „Vox Patrum” 75 (2020) s. 539-552.